

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

CRIMINAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF OBJECTIVE SIGNS OF ABUSE OF POWER OR OFFICIAL POSITION

Брайко Ю.В., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет

Стаття присвячена важливій та актуальній темі, а саме кримінально-правовій характеристиці об'єктивних ознак зловживання владою або службовим становищем. Автор наголошує на тому, що питання вжиття ефективних та дієвих заходів протидії корупційним кримінальним правопорушенням є наріжним каменем у діяльності нашої держави, що визначає її цілі, отже, основні завдання.

Правильна та точна кримінально-правова кваліфікація є запорукою реалізації всіх функцій кримінального права. Однак цей процес вимагає ґрунтовних знань щодо сутності цього діяння. Особливий інтерес, на нашу думку, становлять об'єктивні ознаки складу аналізованого кримінального правопорушення. Саме тому ми вважаємо за необхідне дослідити саме їх.

Першою з них є об'єкт зловживання владою або службовим становищем. Так, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) одночасно посягає на встановлений законами та підзаконними нормативними актами порядок функціонування органу державної влади або місцевого самоврядування, державного або комунального підприємства, установи чи організації, на інтереси служби особою, яка діє протиправно (основний об'єкт), а також на охоронювані законом права, свободи та інтереси окремих громадян або державні чи громадські інтереси, або на інтереси юридичних осіб (додаткові об'єкти, наявність хоча б одного з яких є обов'язковою). Щодо предмета цього кримінального протиправного діяння, то він у процесі його кваліфікації відіграє не «допоміжну», а «суттєву» роль. Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення полягає в умисному, що має на меті одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, використанні службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Робиться висновок про те, що, незважаючи на необхідність чіткого формулювання понять у кримінальному законі, диспозиція ст. 364 КК України, особливо стосовно сутності об'єктивних ознак складу цього правопорушення, потребує удосконалення, зокрема, щодо усунення оціночних та неоднозначних понять. Реалізація цього припису є нагальною, адже кримінально-правове обвинувачення як основа для притягнення особи до найбільш тяжкого виду відповідальності має базуватися на однозначних, виражених та юридично конкретних поняттях.

Ключові слова: корупція, об'єкт, предмет, об'єктивна сторона, кримінальне правопорушення, зловживання владою і службовим становищем.

The article is devoted to an important and topical topic – the criminal law characterization of objective signs of abuse of power or official position. The author emphasizes that the issue of implementing effective measures to combat corruption is a cornerstone in the activities of our state, which determines its goals, and hence the main tasks.

Correct and accurate criminal law qualification is the key to the implementation of all functions of criminal law. However, this process requires a thorough knowledge of the essence of this act. Of particular interest, in our opinion, are the objective features of the analyzed criminal offense. That is why we consider it necessary to investigate them.

The first is object of the abuse of power or official position. Thus, abuse of power or official position (Article 364 of the Criminal Code of Ukraine) simultaneously encroaches on the procedure established by laws and bylaws for the functioning of a public authority or local government, state or municipal enterprise, institution or organization and the interests of the person acting illegally (object), as well as the legally protected rights, freedoms and interests of individual citizens or state or public interests, or the interests of legal entities (additional objects, the presence of at least one of which is mandatory). As for the item of this criminal act, the subject, in the process of its qualification, plays not an "auxiliary" but a "significant" role. The objective aspect of this criminal offense is the intentional, for the purpose of obtaining any unlawful benefit for oneself or another natural or legal person, use by an official of authority or official position against the interests of the service, if it has caused significant damage to the rights, freedoms and the interests of individual citizens or state or public interests, or the interests of legal entities.

It is concluded that despite the need for a clear formulation of concepts in criminal law, the disposition of Art. 364 of the Criminal Code of Ukraine, especially with regard to the essence of the objective features of the composition of this offense need to be improved, in particular to eliminate evaluative and ambiguous concepts. The implementation of this provision is urgent, because criminal prosecution as a basis for bringing a person to the most severe type of liability should be based on unambiguous, balanced and legally specific concepts.

Key words: corruption, object, item, objective side, criminal offense, abuse of power and official position.

Питання вжиття ефективних та дієвих заходів протидії корупційним кримінальним правопорушенням є наріжним каменем у діяльності нашої держави, що визначає її цілі, отже, основні завдання. Стратегія протидії передбачає вжиття адекватних заходів та застосування таких видів осуду до особи, винної у вчиненні корупційного кримінального правопорушення, що повинні слугувати як покаранню останнього, так і демонстративним прикладом для решти осіб. Цей підхід дасть змогу скоротити рівень подібних діянь. Метою встановлення юридичної відповідальності та вибору покарання для посадових осіб є заохочення їх дотримуватися службової дисципліни, запобігання халатності під час виконання службових обов'язків та запобігання зловживанням службовим становищем. Юридична відповідальність за них є одним з найефективніших інструментів державного управління, а також забезпечує здійснення функцій громадського контролю за виконанням дер-

жавними службовцями своїх службових обов'язків задля протидії випадкам їх неналежного виконання та використання для того, щоб зашкодити суспільству [1, с. 180].

Як відомо норма, яка передбачає відповідальність за зловживання владою або службовим становищем є не новою для вітчизняного кримінального права. Водночас у зв'язку з низкою реформ та динамічним оновленням антикорупційного законодавства вона зазнала певних трансформацій. Правильна та точна кримінально-правова кваліфікація є запорукою реалізації всіх функцій кримінального права. Однак цей процес вимагає ґрунтовних знань щодо сутності цього діяння. Особливий інтерес, на нашу думку, становлять об'єктивні ознаки складу цього кримінального правопорушення. Саме тому ми вважаємо за необхідне дослідити саме їх.

Першою з них є об'єкт зловживання владою або службовим становищем. У правозастосовній практиці здебіль-

шого, коли торкаються теми правопорушень, розкривається вплив об'єкта кримінального правопорушення на його безпосередню кваліфікацію. У підсумку формується питання про кваліфікацію дії або бездіяльності особи щодо норм права. Під час зіставлення певного діяння з нормою права традиційно кваліфікують таке діяння як правомірне або протиправне. Основною особливістю кваліфікації щодо об'єкта є те, що об'єкт недоступний для прямого сприйняття особою, яка здійснює процес кваліфікації. Цінність теоретичного поняття загального об'єкта кримінального правопорушення для кваліфікації кримінальних правопорушень визначається можливістю встановити, охороняється чи має охоронятися воно кримінальним законом, чи є це діяння кримінально протиправним посяганням. Надалі звернення до родового об'єкта обумовлено перш за все можливістю і необхідністю встановити відносини однорідної групи скоєного кримінально протиправного зазіхання.

Об'єктом кримінального правопорушення визначається не тільки поява кримінально-правової заборони, але й здебільшого його юридична структура, обсяг і кордони кримінально-правової охорони, зокрема об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінально протиправного діяння. Розмір заподіяної шкоди визначається небезпека наслідків скоєного діяння для суспільних відносин, а також ступінь значення дії або бездіяльності. Об'єкт кримінального правопорушення має велике й вирішальне значення задля встановлення матеріального поняття кримінального правопорушення [2].

Загальновідомо, що відсутність у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) поняття «об'єкт кримінального правопорушення» продукує багатоманітність наукових тлумачень. Наприклад, під ним пропонують розуміти суспільні відносини (М. Коржанський, В. Тацій); цінності (С. Гавриш, Є. Фесенко); людину (О. Кістяківський, Г. Новоселов); благо (А. Наумов); соціальну безпеку (А. Наумов); правовідносини (С. Лихова) [3, с. 185].

Суспільна небезпечність зловживання службовим становищем службовою особою заснована насамперед на високій вартості об'єктів правового захисту, у які вони втручаються (принципово та додатково), а також на тяжкості негативних наслідків, які вони спричиняють. Так, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) одночасно посягає на встановлений законами та підзаконними нормативними актами порядок функціонування органу державної влади або місцевого самоврядування, державного або комунального підприємства, установи чи організації й інтереси служби особи, яка діє протиправно (основний об'єкт), а також на охоронювані законом права, свободи та інтереси окремих громадян або державні чи громадські інтереси, або на інтереси юридичних осіб (додаткові об'єкти, наявність хоча б одного з яких є обов'язковою) [1, с. 182].

Щодо предмета цього кримінально протиправного діяння, то останній у процесі кваліфікації відіграє не «допоміжну», а «суттєву» роль. Загалом предмет кримінального правопорушення відіграє значну роль у кваліфікації більшого кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, встановленні складу кримінального правопорушення, притягненні винного до кримінальної відповідальності та виборі міри покарання [4, с. 13].

Відповідно до примітки до ст. 364-1 КК України, під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав [5].

Насамперед складовою частиною неправомірної вигоди є майно, тобто будь-які активи, матеріальні або

нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них [6]. Таке визначення надає Конвенція ООН проти корупції, поза тим, відповідно до вітчизняного законодавства, поняття «майно» значно вужче. Отже, виникає питання про те, яким нормативним документом треба керуватися суб'єктам офіційної кваліфікації: основоположним документом антикорупційного спрямування світового значення чи вітчизняним, відверто застарілим підходом, що базується на суто матеріальній природі речей.

Грошові кошти є різновидом майна. Щодо надання пільг, переваг чи послуг, то слід зазначити, що визнання переваг, послуг чи пільг у майновому сенсі надається, якщо вони наділені безкоштовним характером. Такі вигоди, послуги чи привілеї повинні звільнити від витрат особу, якій зроблена пропозиція або яка отримала неправомірну вигоду під час їх надання, отже, принести їй (незаконну) майнову перевагу. Під цими поняттями ми розуміємо переваги як особливі привілеї, які пропонують певним людям додаткові можливості, які позитивно відрізняють їх від інших. Переваги включають, наприклад, невинуваті пріоритетні медичні огляди, надання регулярних літніх відпусток поза графіком. Достатньо, щоб ці пільги, послуги та переваги мали цінність для особи, яка їх отримує [7].

Кримінальне правопорушення, як і кожен акт вольової поведінки особи, являє собою психофізичну одиницю зовнішніх (фізичних) та внутрішніх (психічних) уявлень про діяння [8, с. 12]. Зовнішня сторона – це поведінка людини в об'єктивній реальності, яка проявляється у формі дії чи бездіяльності, спрямованих на зміну соціального середовища [9, с. 174].

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення полягає в умисному, що має на меті одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, використанні службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб [5]. Аналіз диспозиції ст. 364 дає змогу виокремити такі ознаки зловживання владою або службовим становищем: використанням службовою особою наданої їй влади або службового становища всупереч інтересам служби; завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб; причинний зв'язок між діянням службової особи й суспільно небезпечними наслідками [10, с. 32].

Під час з'ясування сутності об'єктивної сторони аналізованого діяння можуть виникнути труднощі щодо відмежування влади та службового становища. Законодавчого визначення влади не існує, тому ми змушені звертатися до наукової доктрини, що, до речі, не є джерелом кримінального права, тому в процесі тлумачення цієї категорії може виконувати лише опосередковано-рекомендаційну функцію. Більш того, проблема тлумачення цього терміна ускладнюється тим, що влада по-різному тлумачиться різними науками, наприклад правом, політологією, економікою, психологією, тому не зовсім зрозуміло те, положеннями якої наукової теорії треба керуватися суб'єкту офіційної кваліфікації.

На нашу думку, теоретично для потреб кримінального права предметом досліджуваного кримінального правопорушення могла би стати публічна влада, тобто державна організація політичного життя, що здійснюється за допомогою спеціального ієрархічно та територіально організованого апарату, легітимного використання примусу та права видавати нормативні акти, обов'язкові для всього

населення, оскільки саме під час посягання на цю владу особа посягає на наявний порядок реалізації державою одних зі своїх основних завдань та функцій, що здійснюються нею через правоохоронні органи [4, с. 19].

Щодо поняття «службове становище», то, на нашу думку, його утворює сукупність прав, обов'язків, компетенцій та повноважень конкретної службової особи. Під вчиненням дій всупереч інтересам служби треба розуміти ситуацію, коли службова особа відмовляється керуватися покладеними на неї законодавством чи іншим нормативно-правовим актом обов'язками, отже, діє всупереч ним, не враховує службові інтереси та не надає їм пріоритету. Сутність істотної шкоди розкрита у примітці до

ст. 364, отже, нею є та шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Підсумовуючи вищевикладене, наголошуємо на тому, що, незважаючи на необхідність чіткого формулювання понять у кримінальному законі, диспозиція ст. 364 КК України, особливо стосовно сутності об'єктивних ознак складу цього правопорушення, потребує удосконалення, зокрема, щодо усунення оціночних та неоднозначних понять. Реалізація цього припису є нагальною, адже кримінально-правове обвинувачення як основа для притягнення особи до найбільш тяжкого виду юридичної відповідальності має базуватись на однозначних, виважених та юридично конкретних поняттях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дячків О. Зловживання службовими повноваженнями: суспільна небезпечність і кримінальна відповідальність. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 179–185.
2. Королев А. Проблемные вопросы определения объекта преступления. URL: <http://saransk.ruc.su/upload/medialibrary/eca/korolev.pdf> (дата звернення: 01.02.2021).
3. Яциніна М. Об'єкт зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями за КК України. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 62. С. 184–191.
4. Бондаренко О. Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08; НАВС. Київ, 2016. 20 с.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III; редакція станом на 12 вересня 2020 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
6. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (підп. від імені України 11 грудня 2003 р., ратифік. 18 жовтня 2006 р., наб. чинності для України 1 січня 2010 р.). *Офіційний вісник України*. 2010. № 10. Ст. 506.
7. Брік С. Неправомірна вигода як предмет злочину, передбаченого ст. 368 КК України. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/3248/1/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%20Microsoft%20Office%20Word9.PDF> (дата звернення: 01.02.2021).
8. Кудрявцев В. Объективная сторона преступления. Москва: Госюриздат, 1960. 244 с.
9. Клим Г. Зловживання владою або службовим становищем як спосіб вчинення корупційних злочинів та окремий склад злочину. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2 (16). С. 172–183.
10. Клименко В., Мельник М., Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за посадові злочини: коментар до Закону України «Про боротьбу з корупцією». Київ: Бліц-Інформ, 1996. 512 с.